

mu, što se prije njega ili pored njega već nalazi, prema tome, da nije ono, što su govorili sveci: *intimo meo intimior*. Zato novi prijevod: »Bog je ondje tad« sasvim izbjegava svaku primisao na bilo kakvu Božju podređenost, a utvrđuje istinu, da se u srcu, u kojemu djeluje vjera, Bog nalazi iskonski, u događaju određenom prostorno i vremenski, t. j. prvi ondje i tada.

VRATIMO DUG IVANU ZAJCU

(Uz 150. obljetnicu rođenja)

Petar Zdravko Blajić

Cijelo jedno razdoblje hrvatske glazbe bitno je obilježeno djelovanjem Ivana Zajca tako da se to vrijeme naziva »Zajčevo vrijeme« ili »Zajčevo razdoblje«. (Lovro Županović to razdoblje naziva »Zajčevim i Kuhačevim razdobljem« — i, rekao bih, spravom.) Utjecao je na sav glazbeni život svoga vremena u nas više nego ijedan drugi skladatelj prije i poslije u svome vremenu. Razumije se da je nama danas nakon osamdesetak godina lakše ocijeniti to djelovanje, ali nam je teže ući u sve mogućnosti i nemogućnosti u kojima se je nalazio Zajc. Kako bilo, neprijeporno je da je uz 150. obljetnicu rođenja zaslužio svečanu i mnogostruku komemoraciju kakva mu je i bila upriličena gotovo u svim hrvatskim gradovima, pogotovo u Zagrebu i Rijeci. (Split je, izuzevši stavljanja na repertoar HNK-a u ovoj sezoni opere *Zrinjski*, barem dok ovo pišem, potpuno zatajio.) Sve glazbene i kulturne ustanove u Zagrebu kao da su se natjecale da što dostojnije počaste uspomenu na maestra Zajca.

Najveća se pak čast jednom glazbeniku-skladatelju iskazuje kada se na pristojnom nivou izvode njegova djela. Ova je prigoda mnogima otkrila Zajca i pokazala kako smo bili prilično nepravedni prema njemu, kako smo ga nepravedno gotovo prešućivali i potcjenjivali, poznajući tek donekle njegov život a glazbeni opus tako malo da bi nam bolje bilo da smo o njemu, možda, više šutjeli nego govorili. Jer, da je koji hrvatski skladatelj, ili inače umjetnik, još na početku svoga umjetničkog djelovanja doživio u svijetu toliku slavu i priznanja od publike i kritike, da ga nitko nije u tome podržavao i propagirao osim njegovih djela, bio bi nacionalna veličina prvoga reda (kao što je npr. Beethoven u Njemačkoj za Nijemce ili Strauss za Austrijance). (Zajc npr. u Zagrebu još nema svog spomenika.) I sve ovo što je u povodu Zajčeve obljetnice u Zagrebu ili bilo gdje po Hrvatskoj izvedeno daje nam bolji uvid u njegovo djelo i točniji sud o njemu, iako je potrebno još se pozabaviti njegovim djelom i djelovanjem. Od njegovih više od 1200 djela izvedeno ih je vrlo malo, nikako više od šezdesetak, a i ta uglavnom ne cjelovita nego tek u izvacima. Prisjetimo se samo kako je njegov oratorij *Prvi grijeh* na Kranjčevićev tekst, do sada tek spominjan, sada nakon izvođenja u dvorani Lisinski i prijenosa preko televizije, i više puta preko radija, zablislao u punom sjaju kao djelo koje bi se trebalo češće naći na programima i koje bi moglo biti bez ikakva kompleksa predstavljeno i ponuđeno i svjetskoj javnosti.

A što je s tolikim operetama iz »bečkog razdoblja« koje su punile kazališta, kazališne blagajne i novinske stupce pohvalama, ili što je s operetama iz »zagrebačkog razdoblja« koje su se, jednom postavljene na pozornicu, više puta izvodile uz odobravanje publike i kritike nego možda desetak drugih modernih, često samo »cerebralnih« opera skupa. Ako su Zajčeve operete

mogle zadovoljiti i oduševljavati bečku publiku i kritiku koja je imala prilike u isto vrijeme slušati Suppèa, Offenbanca i Lehara pa ih uspoređivati, zamislivo koja je nepravda učinjena Zajcu kada su se na repertoarima naših kazališnih kuća i drugih ustanova nalazile operete spomenutih bečkih autora i mnogih drugih manje poznatih i očito nevrjednijih djela, dok su u isto vrijeme, bilo one na njemačkom, bilo hrvatskom ili talijanskom jeziku, tek tu i tamo izvođene.

Strogi profesori glazbene akademije u Milanu u koji su se slili nadareni studenti gotovo iz čitava svijeta, u Milanu sa Scalom, ocjenjuju operu *La Tirolese* njihova diplomanta Ivana Zajca najboljom ocjenom — i ona se na opće zadovoljstvo izvodi, a samom Zajcu otvara, izgleda, vrata i same Scale. To nije doživio nijedan drugi hrvatski skladatelj. Ne zaboravimo, to je vrijeme Verdija i Rossinija. I ta opera nikad nije izvedena u nas.

Zajčeva tragična opera *Nikola Šubić Zrinjski*, uz Gotovčevu komičnu operu *Ero s onoga svijeta*, ne samo da je u nas najizvođenija hrvatska opera nego se je i gotovo jedina uz *Eru* prošetala po mnogim svjetskim pozornicama. Ona je vrijednošću libreta, ljepotom glazbe i snagom svoje umjetničke i rodoljubne poruke za jučer i danas postala simbol, budnica, prosvjed — pasivna i aktivna oporba. U svojoj cjelini ona je za nas više nego npr. samo kratki *Zbor Židova iz Nabucca* za Talijane. Zajc je sa svojim *Zrinjskim* nastavljajući započeto i prekinuto putu Vatroslava Lisinskog. Ako je Lisinski tvorac hrvatske opere, onda je Zajc, usudujemo se to reći, njezin nastavljatelj. Zar *Jelenin san iz Zrinjskoga* nije više hrvatski nego npr. *Zbor Hrvatica iz Porina* itd. (A kakvih smo sve ocjena o Zajcu, osobito o toj operi, u posljednjih 30-ak godina mogli pročitati iz pera nekih naših »angažiranih« glazbenih djelatnika!)

Zahvaljujući temeljitoj prosudbi Koraljke Kos Zajčevih solo pjesama one su možda jedine dobile najadekvatniju i najdublju ocjenu i nekako se neprekinuto izvode, iako i one u manjem broju. Jednako vrijednih ima on i na hrvatske i na njemačke tekstove. Zar naši vokalni koncertanti u svoje programe ne bi mogli češće i više uvrštati te skladbe iz velikog i vrijednog popisa Zajčevih solo pjesama? Čast Brahmsu, Schubertu, Schumannu — neka i njih na programima naših pjevača — ali od koga ćemo, i mi i drugi, čuti Zajca? Zar od Engleza i Nijemaca?

Gotovo uz svako izvođenje Zajčevih djela bila je hvaljena instrumentacija, odnosno orkestracija, bilo da se radi o scenskim djelima ili čisto orkestralnim. Ako je pak koji put nalazimo siromašnom, osobito onaj iz prvih zagrebačkih opusa, moramo znati da ju je Zajc skladao imajući pred očima konkretan orkestar, siromašan u sastavu i nedoučen za zahtjevnije partiture. Tek poslije, upravo Zajčevim nastojanjem, orkestar opere HNK i HGZ popunio je broj kvalitetnim izvođačima. Slušajući prvi put neka od njegovih brojnih instrumentalnih skladbi, lako bismo došli u napast da ih pripisemo kojemu u svijetu poznatijem autoru. Kako je Zajc već od ranog djetinjstva bio i sam dobar pijanist i svirač mnogih drugih instrumenata, to su njegove skladbe za taj instrumenat pisane znalački s bogatom umjetničkom invencijom.

Držim, kad se spomene Zajčevo ime, da se odmah, osim opere *Zrinjski*, sjetimo njegovih zborova, bilo onih iz opera ili onih samostalnih. Skladao ih je mnogo za najrazličitije zgode. Kroz mnoga desetljeća u nas gotovo da i nije bilo zbora bilo kojeg sastava koji nije u svoj program u svakom nastupu uvrstio koju od Zajčevih zbornih skladbi, osobito ones rodoljubnom tematikom. Mnoge skladbe iz tog repertoara trebalo bi oživjeti da zasjaju u svojoj umjetničkoj i rodoljubnoj poruci. Iako su mnogi od tih zborova slične tematike, nikada nisu slični do banalnosti. Sjetimo se, npr., *U boj u boj*, *Pojmo pjesmu*, *Večer na Savi*, itd.

Zajc je skladao i mnoga djela duhovnog karaktera na liturgijske ili slobodnije pjesničke tekstove. Njegove pjesme, moteti, mise i rekvijemi izvodili su se po Hrvatskoj u najrazličitijim zgodama. Vjerujemo da je pokušao dostojnim djelom počastiti uspomenu na Verdija kojega je upravo obožavao. Naime, kao

što je Verdi za prvu godišnjicu Manzonijsve smrti skladao svoj veličanstveni *Requiem*, tako je i Zajc za prvu godišnjicu Verdijsve smrti skladao svoj *Requiem* za soliste, zbor, orgulje i orkestar i izveo ga u zagrebačkoj katedrali. U doba (prije i za vrijeme) cecilijanskog pokreta pokušao je u duhu zahtjeva toga pokreta dati svoj doprinos crkvenoj glazbi u nas. Neko je vrijeme bio urednik glazbenog priloga u *Sv. Ceciliji*, a poslije su u tim istim priložima izlazile njegove skladbe. I inače taj je časopis marljivo pratio sva zbivanja oko Zajca. Od prebogatih Zajčevih duhovnih glazbi danas se jedino čuju *Božićna pastorella* i *Ave Maria*. Možda bi, npr., dolična izvedba njegova *Requiem*a, kao ono oratorija *Prvi grijeh*, bila još jedno otkriće još uvijek nedovoljno poznatog Zajca, osobito kao skladatelja duhovne glazbe. Dobar izbor iz duhovne glazbe, priređen za tisak i izvođenje npr. od Huberta Pettana, vrlo bi nam dobro došao.

Zajc se je rodio u Rijeci 1832. a umro u Zagrebu 1914. Školovao se je u Rijeci i Milanu. Djelovao je u Rijeci, Beču i Milanu. Daljnjim podrijetlom bio je Čeh. U Beču se je u krugu hrvatskih sveučilištaraca nacionalno jasno opredijelio i ostao tome do konca života vjeran. Glazbeno je bio svestrano izobražen, a vrlo marljiv, prirodno dobar i plemenit, bio je u čitavom dugom životu vrlo cijenjen. Sređen obiteljski život, dobro zdravlje i osigurana materijalna egzistencija omogućavali su mu svestrani glazbeni angažman. Svoje vjersko uvjerenje svjedočio je praktičnim kršćanskim životom i velikim brojem duhovnih skladbi u svom opusu. Kao rodoljub živo je pratio sva zbivanja u Hrvatskoj. Svojim skladbama budio je i podržavao nacionalnu svijest i ponos.

Prigovara mu se da je, i nesvjesno, prekinuo i zaustavio razvoj hrvatske glazbe u nacionalnom smjeru, da je mnogo prigodnog skladao i na brzinu, da nije uvijek imao sreće u izboru tekstova, te da nije otvorio našu glazbenu sredinu novim progresivnim težnjama. Možda je sve to donekle i točno, ali se time ni najmanje ne mogu umanjiti golemi doprinos i uloga koju je imao kao glazbeni pedagog, dirigent, organizator i skladatelj u Hrvatskoj u drugoj polovici prošlog stoljeća i prvom desetljeću našeg stoljeća.

Kritičkim izdanjem njegovih djela, kvalitetnim snimcima i čestim izvedbama njegovih skladbi — što bi on i zaslužio — još bi ga bolje upoznali i, vjerujem, još više cijenili.